

P. VANDERMEERSCH, *Hooglerarenmoraal. De wijnschenker en de pentiumprofessor*, In: G. HUTSCHEMAEKERS & M. DE WINTER (red.), *De veranderlijke moraal. Over moraliteit en psychologie*, Nijmegen, SUN, 1996, 217-234.

Patrick Vandermeersch
Hooglerarenmoraal
De wijnschenker en de pentiumprofessor

Evenals je tegenwoordig op ieder voedselverpakking het aantal calorieën, eiwitten, koolhydraten en lipiden vermeld vindt, zo ook hoort bij ieder vak aan de universiteit de ingrediënten voor de ideale studeerbaarheid verantwoord gedoseerd of minstens vermeld te worden. Beleidsmakers wikkelen verder geen doekjes rond hun motivatie. Even candied als de vroegere Nederlandse paspoorten de formule ‘Wees zuinig’ tot aanhef hadden,¹ begint de *Gids voor de Onderwijsvisitaties* van de VSNU (Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten) met ‘In navolging van de ontwikkelingen in het bedrijfsleven...’ De rest kan U moeiteloos zelf aanvullen. Om niet eindeloos gedeprimeerd te worden door dit vervelend maar pretentieuze boekje, ben ik maar op zoek gegaan naar wat er *niet* in staat. Doorgaans reveleert dit het meeste. Welnu, in de *Gids voor Onderwijsvisitaties* staat er niets over de hoogleraar. In de ‘checklist’² kon ik wel lezen dat de inzet van hoogleraren in de lagere jaren een aandachtspunt was, maar wat men op dit punt nu verwachtte bleef in een mist gehuld. De vraag over de hoogleraar in de lagere jaren stond daar eenzaam, en wekte geen andere associaties. Over doelstellingen en eindtermen werd er eindeloos gezeurd, maar over de specifieke taak van de hoogleraar, over de aard van de relatie met de student, over zijn of haar verschijning, over het belang van de professor als personage in wat de tekst het ‘wetenschappelijk onderwijs’ noemt: niets, helemaal niets.

Toch heeft de tekst van de VSNU mij op een bepaald ogenblik kunnen ontroeren. In punt 1.2.2, dat over ‘prestatie-indicatoren gaat’, komt een citaat van Vroeiestijn uit 1995, een citaat uit een uiteraard in het Engels geschreven tekst, maar die voor het genot van de lezer dan toch in het Nederlands werd vertaald. Dit citaat luidt als volgt:

‘Ik heb een fles wijn en zou graag een uitspraak willen hebben over de kwaliteit. We kunnen natuurlijk enkele aspecten vaststellen, die daarbij een rol kunnen spelen: zuurgraad, alcoholgehalte, gehalte van tanine, sediment. We kunnen al deze aspecten meten en vastleggen in getallen. Maar om

---

1. ‘Wees zuinig met dit paspoort.’

2. Bijlage 3, p. 81, onder punt 8.3.1.

daadwerkelijk de kwaliteit te weten zullen we de fles moeten openen en een panel laten proeven.’³

Ik kreeg bijna de tranen in mijn ogen toen, na het citaat, de tekst verder ging met ‘Zo is het ook met de kwaliteit van het onderwijs’. Het meest treffende in het citaat is overigens dat de schrijver niet bereid is om de fles voor het meten van zuurgraad, alcoholgehalte, tanine en sediment te ontkurken, maar dat hij dat enkel doet om te proeven. Ik hoop daarbij dat de auteur met zijn proeven ook ‘genietend proeven’ bedoelt, en niet alleen het punten geven voor een wijngids, maar misschien vraag ik nu te veel.

Toch wil ik bij dit unieke goede moment uit de *Gids voor de Onderwijsvisitaties* blijven staan, om terug te blikken op wat men nu wil schrappen: de relatie tot de hoogleraar. Mijn stelling hierbij is duidelijk: een leger heeft doelstellingen, supermarkten en multinationals hebben dat ook, maar universiteiten horen geen doelstellingen maar hoogleraren te hebben. Legers, supermarkten en multinationals hebben geen boodschap aan particulariteit, aan singulariteit, aan het vreemde, aan het niet inpasbare, met andere woorden, aan echte kennis en echte cultuur. Een universiteit heeft daarentegen wèl de universaliteit van het particuliere en het cultuurgebondene tot doel, en daarom moet zij in het hart van het individu, de individuele student, het verlangen wekken naar echte kennis. De eerste taak van de universiteit bestaat erin naïviteit en schijnkennis door elkaar te schudden en nieuwsgierigheid te wekken. In tegenstelling tot het leger, de supermarkt en de multinational, berust het universitair onderricht niet op misleiding, maar op verleiding. Maar daar waar je de vruchten van de misleiding gewoon kunt tellen - meer of minder lijken, meer of minder geld - is het effect van de academische verleiding minder meetbaar.

De ervaring leert evenwel dat de verleiding aan bepaalde regels is gebonden wil zij echt de academische passie bevorderen, en die hebben te maken met het lichaam waarop elke verleiding aangewezen is. Om die reden hoort een goede hoogleraar niet alleen de verbeterde schuwheid van de kamergeleerde, maar ook de verfijnde passie van een gecultiveerd lichaamsgenot uit te stralen. Studenten horen af en toe samen met hun hoogleraar te eten om hun smaakpapillen te oefenen en goede van slechte wijn te leren onderscheiden. Deze stelling, die ik nu verder zal uitwerken, zou je ook als volgt lapidair kunnen samenvatten: in een universitaire wereld, waarin men zonder duidelijke pauze op iets dat nog met moeite een middaguur genoemd kan worden, snel kleffe broodjes met ham, kaas of iets ‘gezonds’ tot zich neemt, is er geen

---

3. Op p. 5 van de *Gids voor Onderwijsvisitaties* van de VSNU (Uitgave jan. 1995) geciteerd zonder opgave van pagina en klaarblijkelijk vertaald uit A.I. Vroeiensijn, *Improvement and accountability: navigating between Scylla and Charybdis. Guide for external quality assessment in higher education*, Londen (JKP), 1995.

academische vorming meer mogelijk. Indien ik van een visitatiecommissie deel zou uitmaken, zou dit mijn eerste punt van aandacht zijn.

De kunst om Alkibiades nieuwsgierig te maken

Uitgenodigd om een seminarie⁴ aan de Leuvense universiteit te geven, begon Philip Rieff, met de scherpzinnigheid en provocerende stijl die hem eigen is, zijn paradoxaal betoog hiermee dat hij naast een goed ogende student ging zitten. Hij staarde deze vervolgens ironisch aan tot die zich ongemakkelijk voelde en de narcistische beschutting verloor die een losgeknoopt hemd op een goedgebruind torso pleegt te geven, hij tikte hem een paar keer op de schouder en profeteerde uiteindelijk plechtig: ‘You should never touch a student, for teaching is an erotic relation’. De auteur van het nog steeds lezenswaardige boek *Fellow Teachers*⁵ bracht ons hierbij bij Plato en diens visie over de noodzakelijke basisvoorwaarde om mensen tot kennis te brengen. Kun je wel tot echte kennis komen, als je je niet zoals in de *Phaedrus* eerst in de ban laat brengen van een leermeester, een *untouchable* aan wie je je evenwel niet onderwerpt, maar met wie je een worsteling aangaat, omdat dit de enige weg is om aan je kennis zoiets als een objectiviteitsstatus te geven?⁶

Beter bekend dan de *Phaedrus* is het minder ver gaande verhaal uit het *Symposium* of drinkgelag, wellicht omdat het gemakkelijker in een moraliserend corset ingespannen kan worden. De mooie Alkibiades vertelt er dat hij zozeer door de kennis van Socrates in de ban is geraakt, dat hij hem heeft willen verleiden. Hij heeft van alles geprobeerd, maar tevergeefs, tenminste in die zin dat hij niet met Socrates naar bed is gegaan, of liever, dat ze wel samen in één bed geslapen hebben maar dat er niets is gebeurd. Nu is dit ‘niets’ wel het sluitstuk van een dag waarop er heel veel heeft plaatsgevonden. Een hoogleraar, die zich zo dicht en kwetsbaar bij een student voegt, wordt tegenwoordig wellicht voor ongewenste intimiteiten aangeklaagd. Wat deed Socrates allemaal wel niet? Met het mooie maar onuitstaanbare jochie was hij naar het gymnasium gegaan, ze hadden samen geworsteld, ze hadden samen gegeten, en nadien hadden ze veel, heel veel wijn gedronken... En toen waren ze samen onder de dekens gekropen, waarna Socrates meteen zalig was ingeslapen.⁷ Er was niets gebeurd, en ‘niets’ wordt uitdrukkelijk bepaald als ‘niets

---

4. Thans ‘werkcollege’ geheten, alsof de etymologie van het woord nood had aan een schaamlapje.

5. Ph. Rieff, *Fellow Teachers / of Culture and Its Second Death*, Chicago, University of Chicago Press, 1972.

6. Het erotisch sado-masochisme dat hierbij aan bod komt, wordt prachtig beschreven in: J. Kristeva, *Histoires d'amour*, Parijs (Denoël), 1983, p. 61-81.

7. Plato, *Symposium*, 216c-219d. Ned. vert. X. de Win: Plato, *Verzameld werk*, vol. II, Antwerpen (De Nederlandsche Boekhandel) en Baarn (Ambo), 1978, pp. 256-260.

anders dan wanneer ik met mijn vader had geslapen of bij mijn oudere broer', wat dus heel wat is.⁸

Akrobaten van de wil, zoals jezuiten van alle kerkelijke gezindten, zullen naar de zelfbeheersing van Socrates wijzen, naar het model van de weerstand tegen de bekoring waarvoor hij staat. Ik weet niet of dat Plato's voorstelling van zaken is. Wie hier meer over wil weten verwijs ik naar de niet zonder reden te weinig gelezen *Phaedrus*. Belangrijker lijkt mij het feit dat de fysiek niet zo aantrekkelijke Socrates Alkibiades heeft weten te bekoren door hem nieuwsgierig te maken. De erotiek, die de knaap in het narcistische genieten van lichamelijk schoonheid had gestopt, werd tot kennisdrang omgebogen. Socrates heeft de diepe instinctieve wortels beroerd die een mens op zoek naar echt weten drijven. De eros, die er anders voor zorgt dat wij alle opgedane informatie in dienst van het actieplan van onze eigen identiteit opnemen, werd door Socrates zo gestuurd dat zij deze identiteit relativeerde. Wie niet door de pedagogische eros gewekt wordt, leert niets nieuws, maar stapelt gewoon een berg 'weetjes' bovenop bestaande vooroordelen.

Dat ik Socrates' houding ten aanzien van Alkibiades op het universitair onderricht betrek, heeft natuurlijk met mijn vrij ouderwetse visie op het wezen van de universiteit te maken. Ik heb nog steeds het middeleeuwse beeld voor ogen van de jonge volwassene die er zich niet mee vergenoegt het ambacht van zijn vader te leren maar naar een universiteit trekt. Student worden betekende toen zonder OV-kaart verre en vreemde leermeesters opzoeken bij wie men dacht iemand anders te kunnen worden. Op het punt dat men een volwassene geworden is en in conformiteit of rivaliteit met ouders en milieu een eigen identiteit heeft opgebouwd en bepaalde opvattingen voor vanzelfsprekendheden is gaan houden, op dit punt kritisch achterom kijken en zich afvragen wat daar nu waar van is: op deze op de waarheid ingestelde levenshouding moet de universiteit zich nog steeds richten. Zij moet dan ook op de eerste plaats het nodige psychologische klimaat bieden waardoor de student in staat wordt gesteld om afstand te doen van de eigen a priori's waarmee hij of zij zichzelf heeft opgezadeld toen hij of zij, aanleunend bij anderen, zich een eigen identiteit heeft aangemeten.

Wat dit voor het doceren impliceert, heeft Philip Rieff beter dan wie ook in zijn reeds aangehaald *Fellow Teachers* beschreven. Met het gezag van een dierentemmer moet de student gedwongen worden om bij de meest verschillende opvattingen, teksten of andere uitingen van cultuur te blijven stilstaan. Men moet zich oefenen om door te kunnen dringen in de geestesvrucht van een ander, men moet steeds weer proberen om zich in te voegen in wat een ander bedoeld heeft. Lezen wat er staat en hierbij het naar eigen stellingname geneigde egoïsme intomen: met het indrammen van deze ascese

---

8. *Ibid.*, p. 260.

hoort het universitair onderricht te beginnen. Net zoals je in een Zen-klooster alleen maar zweepslagen krijgt tot je de goede lotus-houding te pakken hebt, zo ook zou een student gekastijd moeten worden tot de reflex van het zich verplaatsen in de geest van een ander een tweede natuur is geworden. Steeds opnieuw dezelfde tekst van Freud lezen of het largo uit het vierde strijkerskwartet opus 76 van Haydn beluisteren en keer op keer beseffen dat er nog wat anders in steekt dan men eerst dacht: Philip Rieff heeft gelijk als hij zegt dat dit de basis van het universitaire onderricht moet zijn.⁹ Studenten die het beantwoorden van een examenvraag beginnen met de mededeling 'Met wat die auteur beweert, ga ik helemaal niet akkoord' of die tijdens een werkcollege een tekst niet willen lezen omdat bij de eerste zinnen het gevoel opkwam dat zij ertegen moesten zijn, zouden onherroepelijk moeten zakken.

Precies omdat men de bestaande opvattingen tussen haakjes moet leren zetten, is het niet goed dat het universitair onderricht de indruk geeft gewoon verder te bouwen op bestaande kennis. Universitair onderricht is niet het uitbreiden van het reeds aanwezige ROM-geheugen van de student met enige megabytes, noch het updaten van de vroeger opgedane informatie met een nieuwe release die, dank zij wat iedereen in het World Wide Web kan controleren, de meest geavanceerde is en daarom het predikaat 'wetenschappelijk' verdient. Universitair onderricht is iets anders. Het wordt niet gestuurd door een pentium processor die de gebruiker op de eens gemaakte a priori's nog sneller doet doorhollen, maar het bestaat in een steeds weer in vraag stellen van die a priori's. En dat is absoluut nodig, zelfs in het bèta-gebied, om over gamma maar te zwijgen.

De ascese, waardoor de eigen vooringenomenheid en dus ook de eigen identiteit wordt afgebouwd, vergt uiteraard ondersteuning door de relatie met een identificatiefiguur. Hier komen wij bij wat Plato als de socratische eros heeft beschreven en Freud als de identificatieliefde. Het gaat dus niet gewoon over seks, beschouwd als die welomschreven kriebel die onze zich opnieuw verpreutsende maatschappij tot enkele seksuologische stuip trekkingen wil beperken omdat zij die dan veilig met een condoom kan afdekken. De Amerikanen en de zo graag in symbiose met hen levende Nederlanders mogen gerust zijn: hier staat geen pleidooi dat studenten en professoren met elkaar naar bed zouden gaan. Het gaat niet om het feit dat je een collegedictaat beter onthoudt wanneer dit zachtjes over het hoofdkussen heen naar je toe wordt gefluisterd. Waar het wel over gaat is dat zowel drang naar kennis als het ter discussie stellen van de eigen identiteit diepe lagen van de psyche beroeren, waarbij men op zoek gaat naar een figuur die hierbij tot steun kan zijn. En hier komt dan de paradoxale opgave van de hoogleraar. Precies omdat het om een jong-volwassene gaat en niet om iemand die nog opgevoed moet worden,

---

9. Ph. Rieff, *Fellow Teachers*, p. 3.

mag de hoogleraar niet zonder meer in de plaats gaan staan van vroegere gezagsfiguren. Het is precies niet de bedoeling dat zijn gezag op dezelfde wijze functioneert als het gezag dat tijdens de opvoeding nodig is. Een hoogleraar zal er dus moeten over waken niet zelf, als gezagsfiguur, zijn of haar eigen oordelen over allerlei problemen te verkondigen. Zijn of haar taak bestaat erin steeds weer naar andere auteurs te verwijzen, onderliggende motieven van argumentaties en theorieën te analyseren, en soms cryptisch of paradoxaal te antwoorden wanneer studenten vragen wat hij of zij nu persoonlijk over een kwestie vindt.

En toch zal de hoogleraar met gezag bekleed worden, en dit des te meer naarmate hij of zij zich niet in de hoek van de stellingname laat drukken. Zoals de psychoanalytische ervaring heeft geleerd, doet een dergelijke abstinente echter diepere psychische motieven naar boven komen, motieven van verholen erotische en lichamelijke aard, wat op zich heel goed is, als men er tenminste mee om weet te gaan. En dit is precies het punt waar het huidige universitaire systeem verstek laat gaan door niet langer de rituelen waarmee hooggeleerde lichamen circuleren, in ere te houden. De geografie van de universitaire wereld wordt niet langer gekenmerkt door een mozaïek van graafschappen, prinsbisdommen en heerlijkheden, en het academische jaar valt steeds minder te beschrijven als een garden-party van merkwaardige personages die elk op hun wijze zich met een eigen hofhoudingetje door de perken der wetenschap een weg banen. In de plaats van op te vallen, verdwijnen hoogleraren in de steeds grotere cohortes van docenten en ambtenaren. Misschien moet je daar niet helemaal rouwig om zijn, aangezien er onder hoogleraren inderdaad soms mandarijnen en potentaten waren - soms. Democratisering verdient een zekere prijs, ook al brengt zij meteen het gevaar van nieuwe vormen van tirannie met zich mee. Het probleem lijkt mij vooral hierin te liggen dat met het verdwijnen van de hoogleraar als markant personage, nieuwe vormen van didactiek hun intrede hebben gedaan waarbij men, zonder er bij stil te staan, de destijds functionerende identificatiemechanismen binnen een specifieke pedagogische relatie terzijde heeft geschoven. Bij een recente discussie met voorstanders van het projectgestuurd onderwijs waarbij de studenten telkens weer van een andere docent college kregen, drong een terzake gestelde vraag niet eens tot de spreker door: als men nu per se wou dat de studenten binnen een projectblok van één welbepaalde docent college zouden krijgen, dan was daar eigenlijk geen bezwaar tegen, en men wist eigenlijk niet goed waarom men in de eigen opzet voor het andere had gekozen...¹⁰

---

10. Een groep studenten kreeg wel een vaste begeleider om het 'proces' te bewaken, net zoals de advertentie voor hoger onderwijs via internet potentiële cursisten geruststelde met de verzekering dat hun werk aan de andere kant van de glasvezelkabel steeds door een zelfde medewerker zouden verbeterd worden: hieruit blijkt dat men wel iets van het probleem aanvoelt, alhoewel men het onderliggende probleem van de pedagogische relatie niet thematiseert.

Wil men het reilen en zeilen - en misschien het ontsporen - van het huidige universitaire onderricht begrijpen, dan zou een breed opgezette psychohistorie van de hoogleraar als personage nodig zijn. Pas dan kan men zich afvragen hoe men nu het beste kan omgaan met de didactiek die door een grote, horizontaal gelaagde schare docenten gedragen moet worden. Een dergelijke studie zou tevens onze blik kunnen scherpen voor wat er gebeurt wanneer vrouwen hoogleraarsposities innemen. Meer dan mannen hebben zij wellicht de kans om aan de hoogleraarsfunctie een nieuw impuls te geven: ik kom daar in mijn besluit op terug. In afwachting van een grondige psychohistorie van het hoogleraarschap, beperk ik mij voor de rest van deze tekst tot enkele losse, essayistische bemerkingen over het hooggeleerde lichaam in het algemeen en de oraliteit in het bijzonder, met geen ander doel dan de belangstelling te wekken voor de zielerorselen binnen het universitaire onderwijs.

Corpus hermeticum

Één van de waar gebeurde legenden over hoogleraren betreft de Leuvense kerkhistoricus A. Cauchie.¹¹ Wekelijks werd bij hem, aan huis, het seminarie kerkgeschiedenis gehouden. Na enige tijd discussie, op een ongeveer vast moment, kwam het toenmalige ondersteunend personeel, ik bedoel de knecht, binnen, met enkele flessen wijn. Na deze ontkurkt te hebben, werd een bodempje aan de druk pratende hoogleraar aangereikt, en diens woordenvloed stopte abrupt. In de plotse stilte, die als een zonnestraal door de wolken de kamer binnenviel, ging de hooggeleerde neus wijd open, en er werd diep adem genomen. Je voelde als het ware zelf hoe het eerste geutje wijn over de tong gleed en in de dankbare, diepe voren langs de tanden even bleef staan, om dan klotsend in het dieper liggende gat van het hooggeleerde hiernamaals te verdwijnen. Het hoofd van de hoogleraar knikte even goedkeurend, de woordenstroom hernam, en het ondersteunend personeelslid vulde de glazen van de studenten. Zo kreeg ieder gezamenlijk deel aan wijsheid en kennis.

Nu gebeurde het eens dat er een nieuwe student voor de eerste maal aan het seminarie deelnam. Het was een verstandige jongen, die naar de universiteit gestuurd was door een andere hoogleraar die uit hetzelfde dorp kwam als hijzelf, en die in de universiteitsstad meteen uit eerlijke ethische bewogenheid lid was geworden van 'Amicitia', een vereniging die een toenmalig ethisch reveil nastreefde en onder andere tabak en alcohol van de universiteit wilde verdrijven.¹² Zedig legde de jongen dus de palm van zijn

---

11. Dit onder Leuvense historici alombekend verhaal werd mij in geuren en kleuren overgeleverd door mijn collega J. Roegiers.

12. De vereniging werd dan ook door buitenstaanders als het 'waterkasteel' aangeduid.

hand over zijn glas, schudde met het hoofd neen toen de knecht hem even aankeek, waarna deze, eventjes de schouders ophalend, weldoende zijn ronde vervulde.

Kort nadien ontmoette de kerkhistoricus zijn collega hoogleraar die de jongen uit zijn dorp naar de universiteit had gehaald, en met belangstelling vroeg deze of zijn pupil vorderingen maakte. De kerkhistoricus gromde: 'C'est un esprit fermé', het is een gesloten geest. Geschrokken spoodde de andere hoogleraar zich naar zijn dorpsgenoot, die hem vertelde dat de colleges en in het bijzonder het seminarie best interessant waren, maar dat hij het toch een vreemde gewoonte had gevonden dat het pedagogische proces met een glas wijn werd ondersteund. Zijn weldoener mocht echter gerust zijn: hij had de wijn niet aangeraakt. De armen ten hemel slaande, legde de mentor uit dat de student precies dat had gedaan wat niet mocht. Het was nu eenmaal onmogelijk kerkgeschiedenis te studeren zonder wijn erbij. Desnoods uit academische ascese, zou hij het onderscheid tussen Bordeaux en Bourgogne moeten leren. De jongen dacht diep na, en toen de volgende keer de knecht langs kwam, en deze overigens aanstalten maakte om hem te passeren, trok hij die discreet aan de mouw en fluisterde 'Je veux bien essayer', ik wil het best proberen. De hoogleraar zei niets, maar toen hij kort nadien zijn collega ontmoette, zei hij met een welwillende glimlach: 'Ça va mieux, son esprit commence à s'ouvrir', er is beterschap, zijn geest begint zich te openen.

Over lichamelijke wordt er tegenwoordig volop wetenschappelijk gedebatteerd, tot over de lichamelijke van God toe. Waarom is er over het lichaam van de hoogleraar tot nog toe zo weinig geschreven? Lichamen van hoogleraren zijn apart. Het volstaat een academische stoet of cortège te bekijken om zich daarvan rekenschap te geven. De toga's zijn in zekere zin een uniform, ja, maar wie daaruit de vergelijking tussen een academische optocht en een militaire parade zou besluiten, heeft nooit in dezer aan participerende observatie gedaan. Stel je even voor dat professoren in het gelid zouden marcheren... Intuïtief weten wij het, beter dan de VSNU: niets zou een grotere aanfluiting zijn van het wezen van een universiteit. Hoogleraren vormen een ongeordende groep, de toga's zijn meestal ietwat verschillend van snit, en het liefst draagt men een gedateerde toga van een illustere voorganger. De groep schokt in het ritme van toevallig aan- en afstoten naar voren, en rustig wordt het pas als ieder uiteindelijk een eigen plek heeft gevonden om neer te ploffen en te doen waarvoor men uiteindelijk gekomen is: met een hoogst individuele gelaatsuitdrukking tonen dat men het de moeite waard vindt om te luisteren, of ostentatief tonen dat men niet luistert. Freud had gelijk toen hij stelde dat er een verband is tussen het leger en de kerk,¹³ maar er is geen verband tussen het leger en het professorencorps.

---

13. S. Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921), Ges. Werke XIII, pp. 71-161.

Professorentoga's zijn overigens vaak merkwaardig, en er doen vreemde legenden over hen de ronde. Soms zijn ze van dien aard dat je eronder de meest verschillende burgerpakjes en zelfs jeans kunt ontwaren, en daar waar zij de burgerkleding toch volledig bedekken, zorgen de dragers er vaak instinctief voor dat je toch iets van het onderliggende kunt ontwaren.¹⁴ Wat een verschil met het leger waar de uniformiteit tot het ondergoed en, je vermoedt, tot het kruis gaat! Daarbij kennen de oudste universiteiten de vreemde gewoonte dat de mouwen op ellebooghoogte ingekerfd zijn, en dat je je armen hierdoor steekt, zodat het bovenste deel van de mouw functieloos naar beneden hangt en bij iedere beweging rondbengelt. Er zijn twee verklaringen voor. De eerste is dat die mouw diende om het bord uit te wissen alvorens men daar iets nieuws op schreef. Ik geloof er niets van: vroeger had men ondersteunend personeel om bordes te vegen. Daarbij krabbelen hoogleraren liefst iets nieuws in de weliswaar steeds kleiner wordende ruimte naast het vorige, en iets uitwissen vinden zij een gruwel dat zij inderdaad aan handlangers overlaten. Een tweede verklaring is dat deze hangende mouw uit de tijd dateert dat hoogleraren lijken dissecteerden, en een te lange mouw zou bij deze activiteit kunnen hinderen. Alhoewel ik na het bezoek van het anatomisch theater in Uppsala ervan overtuigd ben dat die hangende mouw dan voortdurend de darmen of de - volgens Descartes altijd veel te laat - gedissecteerde hersenen zou moeten strelen,¹⁵ lijkt deze tweede verklaring mij symbolisch de beste. Wanneer je met een hoogleraar in contact komt, moet je bereid zijn diep in je lijf te gaan kijken, want in de nieuwsgierige autoscopie liggen de drijfveren van de kennisdrang.

'Carnaval des animaux', dit is volgens een goede vriend de muziek die bij iedere hooglerarenoptocht gespeeld zou moeten worden. Het lichaam van de hoogleraar straalt inderdaad een vreemdsoortig narcisme uit. Het is niet het narcisme van vrouwen, wilde dieren en boeven dat op Freud zo'n aantrekkingskracht uitoefende.¹⁶ Het is het narcisme van diegene die bezeten is door

---

14. Toen in Leuven de eerste twee vrouwelijke hoogleraren werden benoemd, was er even de discussie of zij dezelfde toga zouden dragen als de mannen. Waarom niet een kortere toga, *trois-quart* bijvoorbeeld? Men kwam niet uit het gerezen meningsverschil. Ik geef gelijk aan de hoogleraar die kordaat besliste: dezelfde toga als de mannen. Terecht: een toga is het tegendeel van een kledingsstuk dat de seksuele identiteit naar voren haalt. Doch ook als is het zo dat de hoogleraar als een identificatiefiguur fungeert die het seksuele narcisme als verankeringsplaats voor op macht gerichte kennis relativeert, het blijft de vraag of een vrouwelijke hoogleraar dezelfde impact heeft op de psyche van de student kan hebben als haar mannelijke collega. Persoonlijk denk ik dat haar impact nog sterker kan zijn, en ik spreek op het einde van dit artikel enkele vermoedens uit. Helaas is onze universitaire cultuur nog niet zover dat er voldoende vrouwelijke hoogleraren zijn om daar voldoende ervaring over te hebben.

15. Op zoek naar de pijnappelklier, die hij als verbindingspunt tussen lichaam en ziel opvatte, beklaagde Descartes zich erover dat bij de secties in Leiden de hersenen pas als laatste aan de beurt kwamen, zodat het delicate orgaan niet meer traceerbaar was.

16. S. Freud, *Zur Einführung des Narzissmus* (1914), Ges. Werke X, pp. 137-170.

specialistische kennis, die zich helemaal overgeeft aan zijn nieuwsgierigheid, en daarom geen oog heeft voor het andere dat zich daarrond afspeelt. Hoogleraren zijn verstrooid, niet omdat zij zich niet kunnen concentreren, maar omdat hun volle aandacht voortdurend gericht is op het object van hun nieuwsgierigheid. Dat betekent niet dat zij op hun doel afstevenen, integendeel, want dat zou veronderstellen dat zij op voorhand het resultaat van hun onderzoek weten, net zoals NWO het van ingediende onderzoeksprojecten eist. Maar het NWO is geen universiteit. Hoogleraren weten wat zij zoeken, maar zij weten ook dat het niet noodzakelijk daar ligt waar anderen het verwachten. Zij speuren dus in de marges, zij kijken naar de zijkant, en daarom waggelen zij doelgericht verder.

Maar dit narcisme van de monomane nieuwsgierige is maar één zijde van het hooglerarencorpus, één hersenhelft. Het is de onderzoekerszijde, en van een bezeten onderzoeker kan men veel leren, maar als het daarbij blijft zijn wij opnieuw bij de relatie tussen meester en gezelschap uit een middeleeuwse gilde. Een hoogleraar heeft ook een pedagogische passie. Het universiteitskarakter betekent dat het onderricht niet alleen een specialistische passie voor één particulier onderwerp doorgeeft, maar dat het via de passie voor het terecht vertroetelde stokpaardje iets van meer algemene aard tot stand brengt. Echt onderricht laat als achtergrondmuziek de koestering van de op waarheid gerichte nieuwsgierigheid in het algemeen meeklinken. En dat is niet iets dat je als een object, als een ding kunt doorgeven. Nieuwsgierigheid als academische passie van een leermeester leren veronderstelt een identificatieproces, waarbij men deelgenoot wordt van de passie van een ander. Belangrijk is dat die ander van de geboden kans geen misbruik maakt om slechts de belangstelling voor die zaken op te dringen die uit een particuliere privé-geschiedenis voortkwamen. Een student deelgenoot laten worden van de nieuwsgierige passie voor de waarheid is laten blijken dat alle levensterreinen nog boeiende, ongekende kanten hebben.

Universitaire gemeenschap

In het oude universitaire systeem was het gebruikelijk dat professoren en studenten tezamen leefden. In een terugblik op zijn leven hamert P. Ricoeur steeds opnieuw op het belang van het oude ideaal van een leefgemeenschap waar studenten en professoren in een subtiel mengsel van horizontaliteit en verticaliteit met elkaar samen leven.¹⁷ De Engelse colleges hebben nog het meeste van het systeem behouden, maar ook daarbuiten was

---

17. P. Ricoeur, *La critique et la conviction. Entretien avec François Azouvi et Marc de Launay*, Parijs (Calman-Lévy), 1995, p. 49, 64-65, 74.

het gebruikelijk dat er een nauwe band bestond tussen professoren en studenten die iets van een familierelatie had. Men kwam bij een professor aan huis, seminaries en tentamens vonden vaak in zijn studeerkamer plaats, er werd samen gedronken en zelfs samen gegeten.

Dit familiaal verband hernam voor een deel de relatie die men met ouders, broers en zussen voordien had, en de relatie tot een promotor wordt in verschillende landen nog steeds met zoveel woorden als die tot een vader bestempeld. Toch was de universitaire familiegeest anders dan het gewone gezinsverband. Terwijl het onderscheid tussen vader en moeder tot de oedipale driehoek met drie termen leidt, Blijft het in de configuratie die ons hier interesseert om een relatie met twee termen. Zij heeft plaats op het niveau dat volgens Freud aan het oedipuscomplex voorafgaat en het voorbereidt: de idealisatie en de identificatie. Zij is echter geen pure herhaling van deze fase. Daar waar de opgroeiende jongeren hun zelfbesef met het zich aanmeten van een eigen seksuele identiteit verbinden, en figuren zoeken die in functie hiervan dienstbaar kunnen zijn, verschijnt de hoogleraar precies niet als een modelfiguur uit deze sfeer. De hoogleraars-verschijning appelleert precies aan het andere dan het fallisch-narcistische. Een optocht van hoogleraren verdraagt geen rambo's of sport-outfitjes. Wie zelf atletisch gebouwd is of er gewoon goed uitziet en toch in deze beroepsgroep is terechtgekomen, weet dat er zelfverloochening nodig is op het ogenblik dat men er echt als een hoogleraar uit moet zien. Zo hoort het ook te zijn, wil de universiteit doen wat zij bedoelt: aan iemand, die de volwassenheid heeft bereikt, de kans geven om met de bereikte kracht de eigen identiteit opnieuw ter discussie stellen en de opgebouwde a priori's ondervragen.

Om die reden is er in de relatie tot een hoogleraar altijd iets paradoxaals, en dat beseft de maatschappij maar al te zeer. Enerzijds, hoogleraren zijn ingeschakeld in de orde van de maatschappij en, hoezeer men het ook mag betreuren, deze is meer dan ooit fallisch-narcistisch ingesteld. Hoogleraren worden verwacht tot de encenering van de waardering van prestatie bij te dragen. Zij worden dan ook als institutioneel erkende personages gehonoreerd, en bullen die zij verlenen worden als medailles op een podium gedragen. Anderzijds, de maatschappij weet dat hoogleraren het tot prestatie omgeturnd weten niet genegen zijn, en dat zij hun wijze om kennis over te dragen verbinden met een opvoeding dat het fallisch-narcistische maatschappelijke ideaal ondermijnt. Niet alle hoogleraren zijn bereid zich onschadelijk te laten maken door zich in een door ambtenaren geregeld bestel te voegen of zich door de media in de rol van het publieke orakel te laten duwen. Hoogleraren hebben een eigen pedagogisch programma. Daar waar ambtenaren van in het begin van het onderwijs een duidelijk geïntegreerd aanbod van vakken willen en iedere verontrusting van de op voortgang geprogrammeerde student willen weren, proberen hoogleraren stiekem een *desintegratie*-module in te voeren. Hoogleraren worden dan ook gewantrouwd. De maatschappij

beseft dat de relatie hoogleraar-student door haar eigen karakter potentieel subversief van aard is. De heel aparte relatie tot een vaderfiguur die hij als personage uitlokt brengt de vraag met zich mee wat er gebeurt wanneer een vrouw deze plaats gaat innemen.

Ik zei het reeds: om op die vraag echt te antwoorden, zouden wij eerst een meer grondige psychohistorie van de hoogleraar moeten bedrijven. Wellicht verdroeg een aristocratische maatschappij beter de buitenissige hoogleraar dan onze huidige cultuur, die met de mond de democratie en het egalitarisme belijdt. Macht verwerf je tegenwoordig door verborgen verleidingsmanoeuvres en die veronderstellen een breed conformisme. Ook kennisverwerving hoort tot conformiteit te leiden. Ongetwijfeld, de illusie dat men er iemand apart door wordt moet overeind blijven. Maar in feite verwacht de moderne maatschappij dat men weliswaar steeds meer nuttige dingen weet en dat de universiteit zich aanpast aan sociale planbureaus, maar niet dat jongeren verleid worden om hun eigen identiteit te bevragen.¹⁸ Technocraten hebben dan ook hekel aan het hooglerarencorps, aan de mate die lichamen een ander narcistisch genot dan het gewenste uitstralen en dat zij fysiek laten blijken welk een genot er kan liggen in een onverwachte kenniservaring die het eigen ik transformeert.

In vino veritas

Wanneer zij tot volle ontplooiing komt, snuif je in de universitaire familie een subversieve sfeer op. Wil zij niet destructurend werken, dan moeten de relaties door een zekere stijl, door cultuur gekenmerkt worden. Daarom moet een hoogleraar cultuur uitstralen. Cultuur is echter niet hetzelfde als eruditie. Cultuur begint met het lichaam. In een passage die ik niet kon terugvinden - ik meen uit *De l'interprétation. Essai sur Freud*¹⁹ - zegt P. Ricoeur dat cultuur begint met het in staat zijn om een goed stuk vlees bij de slager uit te zoeken. De diepste motieven die mensen tot kennis drijven zijn inderdaad lichamelijk van aard. De kennisdrang zet niet in bij de ogen, bij de seksuele nieuwsgierigheid van kinderen die verborgen dingen willen zien, zoals Freud aanvankelijk dacht. De nieuwsgierigheid zet in bij de smaak, bij wat men wel wil slikken en wat men uitspuwt. Het is niet goed wanneer kinderen gewoon volgestopt worden of zelf om het even wat zwelgen om een gevoel van opgevuld-zijn tot stand te brengen. Aan een kind dat om een snoepje bedelt, moet je vragen: welk snoepje moet het zijn? Een zoet of een zuur? Een zacht of een hard? Mag het in je mond plakken, moet je eraan kunnen zuigen of

---

18. 'Socrates accusatus est quod corrumpet juventutem' leerde ons vroeger een voorbeeld uit de Latijnse grammatica.

19. Parijs (Seuil), 1965.

moet je voelen dat het op je tong smelt? Moet het in een blauw of in een rood papiertje verpakt zijn, en moet dat papiertje doorzichtig zijn of niet?

Wil men echt iemand toelaten tot een identificatieproces waardoor vroegere identificaties weer lossier worden gemaakt, dan moet er samen werk gemaakt worden van een cultuur van het orale. Het orale is immers de diepste grondslag van de identificatie, en wie aan vroegere identificaties sleutelt, regresseert er noodgedwongen naar. Regressie bergt natuurlijk gevaren in zich. Daarom is het belangrijk dat er op dit ogenblik cultuur wordt geboden, en er op gecultiveerde wijze ruimte wordt geschapen om het transgressieve element op te vangen dat van ieder in vraag stellen van de eigen identiteit deel uitmaakt. Philip Rief zegt het: "Refined intemperance" means disciplined drinking, among others who chatter on, giving reasons for the superiority or incomparability of this wine of that.²⁰

Niet toevallig zijn wij opnieuw bij de wijn aangeland. De wijn is de symbolische drank bij uitstek van diegene die de meest primitieve fysiologische ervaring van zelfstandig leven, het slikken, met bewust en persoonlijk oordeel verbindt. De wijn is de anti-melk bij uitstek.²¹ Brian Wilson, die als godsdienstsocioloog de wijnkelder van All Souls College in Oxford beheerde, vertelde mij dat het de gewoonte was dat de studenten bij het middagmaal iedere maand een andere soort wijn kregen. Het waren niet alle wijnsoorten der aarde, maar alleen maar Bordeaux (voor wie het niet meer weet: sinds Eleonora van Aquitaine is het Zuid-Westen van Frankrijk namelijk Brits grondgebied). Één maand - ik denk dat het mei of juni was - ervaaarde hij steeds als bijzonder pijnlijk. Dan kwam namelijk de Sauternes aan de beurt, en dat is echt geen dessertwijn, maar een krachtige volbloed, die tegen de lente kan opgeuren en de laatste nevelen mist over het fiere Albion verdrijft. Teken van cultureel verval: de studenten lieten de Sauternes in hun glazen staan, wat Brian Wilson tot een Nederlandse opmerking bracht: vreselijk dat dit precies moest gebeuren met zo'n dure wijn, die toch steeds meer op het budget drukte. Maar koppig hield hij zijn culturele taak vol.

Sauternes: is de hoogleraar niet op zijn wijze een *pourriture noble*? Je kunt niet anders dan er de prachtige bladzijden uit Michel Serres' *Les cinq sens* bij denken. Daar stelt hij dat de tong waarmee wij spreken de tong waarmee wij smaken vaak het zwijgen oplegt, met als gevolg dat de eerste niet langer weet wat zij zegt.²²

Er is inderdaad geen verstandig gesprek dat nieuwe dingen onder woorden brengt mogelijk, zonder dat men teruggaat naar de eerste bron van het onderscheidingsvermogen, de smaak. Met deze regressie naar de eerste

---

20. Ph. Rief, *Fellow Teachers*, p. 30.

21. R. Barthes, 'Le vin et le lait' in *Mythologies*, Parijs (Seuil) 1957, pp. 74-77.

22. M. Serres, *Les cinq sens. Philosophie des corps mêlés - 1*, Parijs (Grasset), 1985, p. 166-167.

vormen van orale cultuur gaat ook een decompositie van de op het narcisme gestoelde identiteit gepaard. Wie men precies is, welke seksuele identiteit men zich stoutmoedig heeft aangemeten, hoe men dit in de eigen verbeelding heeft versierd, dat kan men voor een ogenblik vergeten. Een stukje roes kan even helpen om de angst te overwinnen die opduikt bij deze terugval in de uitwisselbare wederzijdse identificaties, waarin de ontnuchterde blik retrospectief homo-erotiek kan onderkennen. Freud zei het reeds: de alcohol maakt het mogelijk dat de man de vrouw vergeet en aan de schouders van seksegenoten gaat hangen.²³ Maar op zichzelf brengt de dronkenschap niets teweeg, tenzij een tijdelijk stoom afblazen. Alcohol zonder meer is geen panacee. Zonder het element van roes helemaal opzij te schuiven - de port, die men op Engelse *colleges* zo graag schenkt, stijgt meteen naar het hoofd - is het vooral de gelijkgestemdheid in de inspanning om verschillen te proeven die heilzaam werkt. Bier is niet geschikt om deze functie te vervullen, zoals I. Kant het reeds opmerkte,²⁴ waarbij je wellicht een uitzondering moet maken voor dit éne land waar ook voor dit vocht de nodige differenties in de cultuur ingebed liggen.

Wat gebeurt er precies in deze regressie die men, tesamen met een vaderimago, naar het orale voltrekt om de cultuur van de goede smaak opnieuw te activeren? Het aparte lijkt mij hierin te liggen. Hoezeer men het ook mag betreuren, in onze cultuur verbinden jong-volwassenen de ideaalbeelden en de waarden die zij tot de hunne verklaren nog steeds met wat zij zich, doorgaans fallisch-narcistisch, over hun eigen seksuele identiteit verbeelden. Van de figuren met wie zij dwepen, verwachten zij dat die hun nog wankele zelfbevestiging ondersteunen. Welnu, het eigene van de hoogleraar is dat hij weigert op de prestatiedrang in te spelen maar de nadruk op de intrinsieke betekenis van kennis en inzicht legt. Hierdoor weigert hij op het fallisch-narcisme in te spelen en ondersteunt hij niettemin de identiteit, wat niet betekent dat hij een moederlijke rol opneemt. In de mate waarin hij niet de seksuele identiteit als bevestigingsplaats van zijn interventie neemt, maar precies de verbeelde inhoudelijkheid ervan ter discussie stelt, is de hoogleraar een subversief personage bij uitstek.

Kan ook een vrouw deze functie als hoogleraar vervullen? Mij lijkt van wel, misschien kan zij het zelfs efficiënter doen, maar in de academische cultuur is dit nog niet ingebed. Het gevaar is natuurlijk dat de regressie naar de oraliteit de vrouwelijke hoogleraar in de rol van duplicaat van de moeder drukt. Moeders keuken is het symbool van het bekende, en *À la recherche du temps perdu* is nu niet precies een prikkel om nieuwe horizonten te verkennen.

---

23. S. Freud, *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia* ('Schreber' - 1911), Ges. Werke VIII, p. 300-301.

24. M. Onfray, *Le ventre des philosophes. Critique de la raison diététique*, Parijs (Grasset), 1989, hoofdstuk 'Kant et l'étylisme éthique', pp.81-101, passim en in het bijzonder p. 89.

Beroemde meester-koks zijn meestal mannen, en dit zeker niet omdat zij noodzakelijk beter koken, maar omdat de symboolwaarde van een man aan het fornuis een andere is dan die van de voedende moeder. In de fantasiewereld van de man brengt de vrouw het vertrouwde voedsel met eeuwigheidswaarde aan, en ligt haar genot erin dat zij anderen weet te verzadigen. Vrouwen schrijven degelijke kookboeken, zij geven de smaken van het verleden door, en zij laten geruststellend blijken dat koken niet moeilijk is. Zo denken mannen. Wanneer een vrouw er echter in slaagt zich als één van de groten uit de *Gault et Millau* te laten erkennen, heeft zij het beeld van de 'mama mía' waarnaar de doorsnee-italiaanse restauranthouder zijn dagelijks terugkerende spaghetti-bereiding heeft genoemd, radicaal doorbroken. De impact, die zij dan op de cultuur van het orale kan hebben, doet iedere bemoeienis van mannen verbleken. Een vrouw, die toont dat zij voor haarzelf van spijs en drank geniet, die weigert in te gaan op andermans fusionele verlangens dien-aangaande en die het voedsel van verplichte gave tot culturele objectiviteit transsubstantieert, heeft in dienst van de cultuur een waarlijk priesterlijke taak verricht.

Ik vermoed dat het ook zo kan worden met de vrouwelijke hoogleraar. Ik zou graag opnieuw kerkgeschiedenis studeren, over de *amor poenitens* in de zeventiende eeuw bijvoorbeeld, en ik stel mij voor dat een heldere stem haar boeiend betoog even onderbreekt nadat het ondersteunend personeel binnenkwam. Ik zie haar graag proeven, ik vergeet de karnemelk die *en masse* op het ongeveer-middaguur in de kantien wordt geslikt. Ik leg mijn hand niet op mijn glas, ik participeer in haar liefde voor de wetenschap, en met intellectuele nieuwsgierigheid vraag ik mij af: wordt het nu *L'Angélu*s of wordt het *L'Évangile*?